

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

НУМИЗМАТИКА, СФРАГИСТИКА И ЕПИГРАФИКА

21

1892 - 1921 - 1948

СОФИЯ
2025

1892 - 1921 - 1948

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE WITH MUSEUM

НУМИЗМАТИКА, СФРАГИСТИКА И ЕПИГРАФИКА

Главен редактор: Сергей Торбатов (България)

Секретар: Калина Йорданова (България)

Редакционна колегия: проф. д-р Дилиана Ботева-Боянова (България),
доц. д-р Юлия Цветкова (България), проф. д-р Жения Жекова (България),
доц. д-р Методи Манов – НАИМ– БАН (България), доц. д-р Красимир Кръстев
(България), гл. ас. д-р Игор Лазаренко (България), гл. ас. д-р Светослав Йорданов
(България), гл. ас. д-р Стоян Михайлов (България), д-р Пантелис Харалампакис
(България), гл. ас. д-р Георги Сенгалевиц (България)

Редакционен съвет: Вернер Зайбт (Австрия), Жан-Клод Шейне (Франция), Мирена
Славова (България), Димитър Драганов (България), Елена Столярик (САЩ),
Христос Ставракос (Гърция), Владимир Пенчев (България), Емануел Петак
(Румъния), Елена Степанова (Русия), Катерина Венедикова (България)

Представените за публикуване ръкописи се оценяват от рецензенти (peer review).

Авторите носят пълна отговорност за съдържанието на статиите, както и за
неточностите и грешките в тях

Коректура на български език: Лилия Божилова

Езикова редакция на английски език: Методи Манов

Предпечат: Росица Кънева

NUMISMATICS, SIGILLOGRAPHY AND EPIGRAPHY

Editor-in-Chief: Sergey Torbatov (Bulgaria)

Secretary: Kalina Yordanova (Bulgaria)

Editorial Board: Dilyana Boteva-Boyanova (Bulgaria), Julia Tzvetkova (Bulgaria), Zhenya
Zheкова (Bulgaria), Igor Lazarenko (Bulgaria), Krasimir Krastev (Bulgaria), Metodi
Manov (Bulgaria), Svetoslav Yordanov (Bulgaria), Stoyan Mihaylov (Bulgaria), Pantelis
Charalampakis (Bulgaria), Georgi Sengalevich (Bulgaria)

Editorial Advisory Board: Werner Seibt (Austria); Jean-Claude Cheynet (France), Mirena
Slavova (Bulgaria), Dimitar Draganov (Bulgaria), Elena Stolyarik (USA), Christos
Stavrakos (Greece), Vladimir Penchev (Bulgaria), Emanuel Petac (Romania), Elena
Stepanova (Russia), Katerina Venedikova (Bulgaria)

The manuscripts presented for publication are evaluated by peer review.

The content of each article is the sole responsibility of the authors involved, as well as any
inaccuracies and mistakes

Bulgarian language proofreader: Lilia Bozhilova

English language proofreader: Metodi Manov

Layout: Rositsa Kaneva

© НАИМ – БАН, издател

Адрес на редакцията: Национален археологически институт с музей
ул. „Съборна“ № 2, София 1000; главен редактор: numsf_r_epig@abv.bg

Contact/Address: National Archaeological Institute with Museum
2 Saborna Str., BG – 1000 Sofia; Editor-in-Chief: numsf_r_epig@abv.bg

Печатница: BULGED

ISSN 1312-5532 (print)

ISSN 2603-3275 (online)

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL INSTITUTE
OF ARCHAEOLOGY WITH MUSEUM

NUMISMATICS,
SIGILLOGRAPHY
and
EPIGRAPHY

21

1892 - 1921 - 1948

SOFIA
2025

НУМИЗМАТИКА, СФРАГИСТИКА И ЕПИГРАФИКА е онлайн и печатно ежегодно издание от Националния археологически институт с музей – Българска академия на науките (НАИМ) със свободен онлайн достъп. **Всяка статия бива преглеждана през двама анонимни рецензенти.** Всеки от томовете е посветен на научни статии и приноси за монети, монетни съкровища, печати, монетовидни и епиграфски артефакти от различни музейни фондове, от обществени и частни колекции в България и чужбина, както и от археологически разкопки. На страниците на списанието могат да се намерят и тематични, аналитични и дискусийни трудове в областта на нумизматиката, сфрагистиката и епиграфиката от различни исторически периоди, както и мястото им в областта на археологията и писмените извори. Високият редакционен контрол при подбора и подготовката на публикациите е гарантиран от нашата редакционна процедура – статиите се рецензират от специалисти, добре запознати с обсъжданите теми.

УКАЗАНИЯ КЪМ АВТОРИТЕ

Ръкописи:

Приемат се материали, които не са публикувани (или дадени за печат) в друго издание. Като ежегодно списание срокът за премане на статии за предстоящ брой е до 31 май. Публикациите трябва да съдържат: **заглавие, автор/и, афилиация (на български и на английски), ключови думи (на английски), текст, списък с цитираната литература, илюстрации, опис на илюстрациите (на български или на английски), резюме (на български или на английски).** Стремехът ни е да поддържахме двуезичен стандарт – приемат се статии на български и на английски език, като всеки от публикуваните материали трябва да бъде придружен от резюме на езика алтернативен на основния език на статията. Например, ако основният текст е на български език – абстрактът, резюмето и ключовите думи и трябвало да са на английски език.

Илюстрации:

1. Чертежите и рисунките ще са в текстово тяло и трябва да бъдат съобразени с наборно поле (120×200 мм).

2. Снимки: Изискват се високо качествени цветни изображения. Посочват се номера на образа и ориентацията му, ако има нужда. Образите трябва да бъдат с реална (оптическа) резолюция не по-малка от 300 точки на инч (300 dpi). Приемат се само следните файлови формати за образите: .jpg, .tif, .eps, .psd.

NUMISMATICS, SIGILLIOGRAPHY AND EPIGRAPHY is open - access online and print journal rigorously published by NAIM – BAS annually. Each article is double blind peer-reviewed. Each of the volumes is dedicated to scientific articles and contributions about coins, coin hoards, seals, coin-like and epigraphic artifacts from the depots of public and private collections in Bulgaria and abroad, as well as from archaeological excavations. The journal pages are available also for thematic, debatable and discussion works in the field of Numismatics, Sphragistics and Epigraphy from different historic periods, and their place in the field of archaeology and written sources. High-standard editorial control in the selection and preparation of publications is guaranteed by our editorial procedure – papers are peer-reviewed by specialists, well-acquainted with the discussed topics. Our goal is to maintain a bilingual standard – papers in Bulgarian and in English are accepted and each of the published materials should be accompanied by a summary in the language alternative to the main language of the article.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Manuscripts:

We accept works that have not been published or given to print to another edition.

As an annual journal our submission schedule is 31st May.

Each of the published articles should be including: **an title, author(s), affiliation (in Bulgarian and English), keywords (in English), text, list of cited literature, illustrations, list of illustrations (in Bulgarian or English), abstract (in Bulgarian or English).** All papers go through a blind peer-review process.

Style:

Please, follow these notes: (i) Use British-English spelling. For the spelling of ancient places, ancient authors, gods, heroes, etc., follow The Oxford Classical Dictionary (2nd or 3rd edition).

Illustrations:

1. All the plans and drawings are inserted into the text and should fit the margins of 120×200 mm.

2. Photographs: High-quality color images are required. Indicate the image number and orientation, if necessary. Images must have a real (optical) resolution of at least 300 dots per inch (300 dpi). Only the following file formats are accepted for images: .jpg, .tif, .eps, .psd

СЪДЪРЖАНИЕ

CONTENTS

НУМИЗМАТИКА

NUMISMATICS

<i>Методи МАНОВ</i>	1
Нови тетрадрахми на Аполония Понтика с имена на непознати магистрати	
<i>Metodi MANOV</i>	
New Tetradrachms of Apollonia Pontica with Names of Unknown Magistrates	
<i>Върбин ВЪРБАНОВ</i>	15
Имитации на сребърни монети на Филип III Аридей от фонда на НАИМ – БАН	
<i>Varbin VARBANOV</i>	
Imitations of Silver Coins of Philip III Arrhidaeus from the NAIM – BAS Fund	
<i>Gabriel Mircea TALMAȚCHI</i>	31
The Fate of the Archaeological Artifacts from Underwater Research in Romania in the Third Quarter of the 20 th Century: A Possible Coin Hoard from Callatis and its Historical Significance	
<i>Габриел Мирча ТАЛМАЦКИ</i>	
Съдбата на археологическите артефакти от подводни археологически проучвания в Румъния през третата четвърт на XX век: едно възможно монетно съкровище от Калатис и неговото историческо значение	
<i>Kalin CHAKAROV</i>	49
A Recently Archaeologically Excavated 3 rd Century <i>Denarii</i> Coin Hoard from Pavlikeni, North Bulgaria (Ancient Lower Moesia)	
<i>Калин ЧАКЪРОВ</i>	
Новооткрита находка от денарии от III век от археологически разкопки в гр. Павликени, Северна България (Антична Долна Мизия)	
<i>Светлана ГАНЧЕВА</i>	73
Липсващата част от една монетна находка, открита в Силистра	
<i>Svetlana GANCHEVA</i>	
The Missing Part of A Coin Hoard Discovered in Silistra	
<i>Николай ДИМИТРОВ</i>	87
Римски и късноантични монети от крепост Боженишки Урвич	
<i>Nikolay DIMITROV</i>	
Roman and Late Antique Coins from the Bozhenishki Urvich Fortress	

<i>Владимир ОБЧАРОВ</i>	123
Неописан монограм, гравирен върху медни монети на Цар Йоан Срацимир (1352/55–1396) от вариант на тип VII По К. Дочев, 2009	
<i>Vladimir OVCHAROV</i>	
An Undescribed Monogram Engraved on Copper Coins of Tsar John Sratsimir (1352/55 – 1396) of a Variant of Type VII after K. Dochev, 2009	
<i>Тенчо ПОПОВ</i>	129
Византийски нискотегловни сребърни монети от 70-те и 80-те години на XIV в. във Византия	
<i>Tencho POPOV</i>	
Byzantine Low-Weight Silver Coins from the 70s and 80s of the 14 th Century	
<i>Владимир ПЕНЧЕВ</i>	143
Средновековни монети на унгарски крале от фонда на Националния исторически музей – София	
<i>Vladimir PENCHEV</i>	
Medieval Coins of Hungarian Kings from the Fund of the National History Museum – Sofia	
<i>Владимир ПЕНЧЕВ</i>	155
Колективна находка с билонови полски и пруски монети с номинална стойност от 18 гроша от петдесетте години на XVIII век, намерена в Хасково	
<i>Vladimir PENCHEV</i>	
Coin Hoard of Billon Polish and Prussian Coins with a Nominal Value of 18 Groschen, from The Fifties of the 18 th Century, Found in Haskovo	
<i>Христо КУЗОВ, Невян МИТЕВ</i>	163
Османски монети, открити при археологически теренни проучвания в тр. Девня	
<i>Christo KOUZOV, Nevyan MITEV</i>	
Ottoman Coins Discovered During Archaeological Field Research in the Town of Devnya	
<i>Николай МАРКОВ</i>	173
За монетното название „бодка“	
<i>Nikolay MARKOV</i>	
About the Coin Name “Bodka”	

СФРАГИСТИКА SIGILLIOGRAPHY

Sergey TORBATOV 187

Lead Trade Sealings from *Anchialus*

Сергей ТОРБАТОВ

Оловни търговски пломби от Анхиало

Kalin CHAKAROV 213

Roman and Late Roman Lead Tesseræ from *Nicopolis ad Istrum*

Калин ЧАКЪРОВ

Римски и късноримски оловни тесери от Никополис Ад Иструм

Oleg ALEXANDROV, Simeon STANCHEV 243

Lead Commercial Sealing from *Kovachevsko Kale*

Олег АЛЕКСАНДРОВ, Симеон СТАНЧЕВ

Оловна търговска пломба от „Ковачевско Кале“

Vladimir PENCHEV 251

Два византийски моливдовула и една номизма хистаменон,
произхождащи от околностите на Велики Преслав

Vladimir PENCHEV

Two Byzantine *Molybdobullae* and One *Nomisma Histamenon*, Originating from
the Vicinity of Veliki Preslav

Zhenya ZHEKOVA, Andrey ALADZHOV, Stanimir STOYCHEV 261

Печат на Петър, велик куратор на архонта на България от околностите на
Плиска

Zhenya ZHEKOVA, Andrey ALADZHOV, Stanimir STOYCHEV

Lead Seal of Peter, Megas Kourator of the Archon of Bulgaria from the Vicinities
of Pliska

ЕПИГРАФИКА EPIGRAPHY

Asya ENGOVATOVA, Alexander AVDEEV 283

Гробът на Иван Андреевич Бутурлин в Троице-Сергиевата лавра: към въпроса
за датата на екзекуцията и посмърната съдба на изпадналия в немилост

Asya ENGOVATOVA, Alexander AVDEEV

Burial of Ivan Andreevich Buturlin in the Trinity-Sergius Lavra: Towards the
Question of the Date of Execution and the Posthumous Fate of the Disgraced Man

РАЗНИ

VARIA

Милияна КАЙМАКАМОВА 297

Нов приносен труд за историята на средновековна София (IV – XIV век):

Дочка Владимирова- Аладжова. Сердика през VI – VII век. Парично
обращение, тежести, печати. – разкопки и проучвания, 47. София, 2022 г.
ISSN 2683-0833 (online); ISSN 0205-0722 (print); ISBN 978-619-254-011-1
(print); ISBN 978-619-254-012-8 (online), София 2022

НОВ ПРИНОСЕН ТРУД ЗА ИСТОРИЯТА НА СРЕДНОВЕКОВНА СОФИЯ (IV – XIV ВЕК)

ДОЧКА ВЛАДИМИРОВА-АЛАДЖОВА. Сердика през VI – VII век. Парично обращение, тежести, печати. – Разкопки и проучвания, 47. София, 2022 г.

ISSN 2683-0833 (online); ISSN 0205-0722 (print);

ISBN 978-619-254-011-1 (print); ISBN 978-619-254-012-8 (online)

Дочка Владимирова-Аладжова отдавна е вписала името си сред водещите български нумизмати и сфрагисти с изследванията, посветени на монетосеченето, монетната циркулация и печатите от периода IV – XVIII в., открити на територията на днешна България. В своята цялост те показват нейния стремеж към разширяване на научната проблематика в зависимост от новооткрити или по-малко известни артефакти. Преценени от историческа гледна точка, публикациите ѝ допринасят за по-нататъшното проучване на стопанството, икономиката и търговията не само във Византийския запад, но и в средновековна България. В част от тях се анализират единични или колективни монетни находки, открити в столиците на Българското ханство-царство – Плиска и Преслав, в средновековния град-крепост Шумен и неговата околност. В друга част от трудовете предмет на изследване са редки непознати за науката екземпляри, които Д. Владимирова-Аладжова въвежда в научно обращение като пълноценен веществен извор за историята на Източната Римска империя на границата между Античността и Средновековието, в хода на варварските нашествия на Балканите през IV – VII в. Определено важно значение имат и нейните проучвания, които спомагат за доизясняване на въпросите, свързани с темповете и спецификата на монетната циркулация в рамките на средновековна България и през първите векове на османската власт в българските земи.

Най-новата монография на Д. Владимирова-Аладжова, озаглавена „Сердика през VI – VII век. Парично обращение, тежести, печати“, е посветена на търговско-икономическите отношения в Сердика през VI – VII в. Несъмнено те са от съществено значение за изя-

сняване на проблема за прехода от късноантичния към средновековния град и настъпилите промени в него през посочения период. Изследването се базира на значителен по обем изворов материал, включващ монети, тежести и печати. Всички са открити по време на археологическите разкопки и проучвания в Сердика, извършени през последните 20 години. Това са 12 колективни находки и 459 единични екземпляри от VI – VII в., които са идентифицирани сред масив от близо 9200 монети от периода I в. пр. Хр. – XVII в., открити в града. Същевременно изследването е обогатено с новооткрити метрологични паметници, оловни плочки (*signacula*) с имената на видни градски личности и императорски печати, които представляват най-големия масив от сфрагистични данни за VI – VII в. от територията на България. Наблюденията и изводите, направени от Д. Владимирова-Аладжова, следват не само от нейната пряка работа с паметниците. Те са добре осмислени и аргументирани въз основа на използваните многобройни български и чужди изследвания, свързани с интересуващата я проблематика. Това е видно от богатата библиография, която съпровожда нейния труд. Важно е да се посочи също така, че горепосочените артефакти са анализирани от авторката в тяхната взаимовръзка, което несъмнено е едно от достоинства на монографията. Приложеният подход на първо място дава възможност да се обогати информацията за града по време на прехода от Античността към Средновековието в светлината на новооткритите паметници. На второ място прилагането му позволява да се коригират редица досегашни сведения за неговата история през времето на „Великото преселение на народите“ (IV – VIII в.), което бележи началото на Европейското средновековие. Движението на огромни етнически маси от Азия към Европа, както е добре известно, довежда до значителни промени в Източната Римската империя (Византия) под натиска на хуни, гепиди, готи, българи и славяни, особено през VI – VII в. И тези промени неминуемо слагат своя отпечатък върху функционирането на Сердика като важна опора на императорската власт в хода на варварските нашествия във Византийския Запад.

Трудът на Д. Владимирова-Аладжова се състои от предговор, четири глави, заключение, библиография, съкращения, резюме на английски, списък с изображенията (*List of figures*) и приложения, състоящи се от 27 табла (карта на късноантичните провинции в Източните Балкани, план на останките от Сердика с обектите, в които са открити посочените по-горе артефакти, карта на търговските връзки на Сердика до VI в., изображенията на императорските монети и печати, тежестите, оловните плочки).

Първа глава с краткото заглавие „Периодът VI – VII век“ създава точна представа за значението на Сердика в управлението, религиозно-политическия и стопански живот първоначално на Римската

империя, а след това и на Византия. Проследяват се накратко настъпилите промени в двете имперски структури през IV – VI в. с цел подобряване на тяхното административно и финансово състояние. Посочва се, че независимо от проблемите, пред които се изправя Източната Римска империя в резултат на системните нашествия на (пра)българи и славяни, зачестили от втората четвърт на VI в. насетне, градовете запазват своята устойчивост, съхранявайки различни антични традиции. Същевременно се отчитат и разнородните промени, които настъпват в техния облик в хода на варварските нашествия и най-вече в етническо и демографско отношение. Целенасочено се припомня и добре установения в науката факт за постепенната консолидация на многоликото население, станало носител на късноантичната градската култура. В тази връзка се изтъква, че към периода на Късната античност (IV – VI в.) принадлежат най-добре запазените архитектурни останки според археологическите проучвания в Сердика (с. 13). Изхождайки от историческия контекст, авторката обосновава аргументирано хронологическата рамка на изследването си, очертана от периода VI – VII в., през който историята на града е все още недостатъчно проучена. За негова отправна точка е избрана паричната реформа на император Анастасий I (491 – 518) от 498 г., която се приема за начало на византийското монетосечене. А краят му се определя от управлението на Ираклий (610 – 641) според откритите в Сердика монети и печат на императора. Като допълнителен аргумент за хронологическия обхват на изследването се сочи основателно замирането на активния и организиран градски живот в самия край на VI – първите десетилетия на VII в. в резултат на силно земетресение, случило се в края на VI в.

В тази глава е направен и обзор на оскъдните сведенията, които някои византийските книжовници дават за политическата и църковна история на Сердика през VI – VII в. Конкретно се коментират данните на Комес Марцелин, Прокопий Кесарийски и агиографският сборник „Чудесата на Св. Димитър“ за Сердика. Те се отнасят до противоборството между православни и монофизити по време на императорите Анастасий I и Юстин I (518 – 527), нападенията на (пра)българи, славяни, авари срещу Византия и последиците от тях за града през управлението на император Юстиниан I Велики (527 – 565). Бих искала да отбележа, че прегледът на писмените извори за Сердика не е самоцелен, а е обусловен от стремежа на Д. Владимирова-Аладжова да ги свърже с коментираните от нея паметници, станали предмет на обстоен анализ в следващите глави.

Във втора глава „Парично обращение в Сердика през VI – VII век“ изследваният нумизматичен материал се характеризира с доста голямо разнообразие и се датира в широките хронологически

граници от IV пр. Хр. до XVIII в. Но основната част от нейното съдържание е посветена на характеристиката на колективните и единични монетни находки, открити през последните десет години в археологическите обекти, намиращи се в софийските квартали Лозенец, Метростанция 8-II, Западна крепостна порта, „Света Неделя – север“, ул. Веслец 13. Както Д. Владимирова-Аладжова отбелязва, това е „сериозен масив от монети, от които само част са описани, други все още са в етап на лабораторна обработка (с. 20). Преди да се насочи към техния анализ, ръководейки се от историческия подход, авторката отразява най-напред своите наблюдения върху монетното обращение в Сердика в периода от IV в. пр. Хр. до VI в. Те са направени въз основа на откритите над 5500 монети при обект „Метростанция 8“ (според ръководителя на разкопките там М. Иванов). Сред значителния брой монети тя избира само идентифицираните от нея редки екземпляри, както и такива от непознат тип. Сред тях с най-висока научна стойност е бронзова монета от голям номинал – сестерций, принадлежаща на Британик (41 – 55), сина на император Клавдий (41 – 54) от третата му съпруга. Нейното откриване има отношение към аргументацията за съществуването тук на селище от I в. От значение за историята на Сердика е и монетата на император Марк Аврелий (161 – 180), която принадлежи към монетно производство, определяно като „монетосечене за престиж“. Върху раверса на идентифицирания екземпляр са представени трите нимфи с вретена. Установява се, че изображението е израз на синкретизма между техния култ и този на древните парки. В своята цялост монетните находки от I – до VI в. позволяват да се проследи процеса на монетната циркулация в Сердика. С проучванията им се допринася за разкриването на пъстрата картина на стоково-паричния обмен в града през посочения период.

Особено значителен е приносът на Д. Владимирова-Аладжова по отношение на характеристиката на колективните и единични монетни находки, открити в Сердика и близката ѝ околност. При изследването на тяхната циркулация е използван целият наличен изворов материал с конкретно местонамиране, който съставлява 73 % от всички открити парични знаци. Бих искала да подчертая, че произходът му от сигурен археологически контекст го превръща във веществен исторически извор с първостепенно значение, особено като се има предвид оскъдните писмени сведения за града през VI – VII в. Тук е добре да се припомни, че горепосочените монетни находки имат особено важно значение за създаването на по-цялостна представа не само за продължителността на циркулационния им живот, но също така за икономиката и търговията на този забележителен град, разположен в сърцето на Балканите. За да се открие историческата стойност на монетите от Сердика, в монографията се прави

аналитичен преглед на парично-тегловната система във Византия през IV – VII в. Изтъква се значението на монетната реформа на император Константин I Велики (306 – 337), с която се въвежда солидът като основна парична златна единица, запазвайки се непроменен чак до 60-те години на X в. Проследява се и прилагането на системата на мерките и теглилките. Отразени са и различията сред учените по отношение на въпросите, свързани с измервателната система във Византия през IV – VII в. Посочва се също така, че в Империята се секат златни, сребърни и бронзови монети, макар че среброто играе малка роля особено в нейните източни области.

Анализираните колективните находки от Сердика са разпределени в две групи: съкровища по необходимост и съкровища със спестовен характер. Уточнява се, че в своята цялост те, макар и да съставляват неголям брой, са от голямо значение за проучването на града и неговата околност (с. 26 – 27). За пръв път се въвеждат в научно обращение проучените пет новооткрити монетни съкровища. Колективните находки се състоят от различен брой основно златни, бронзови и медни монети. С вещина са анализирани златните тремиси, бронзовите и медни фолиси, използвани от населението на Сердика в ежедневното парично обращение. Таблиците за номиналите и монетарниците на находката от комплекс кв. Лозенец и за монетната находка от обект „Метростанция 8-II“ допълнително онагледяват значимостта на монетите, които са съставлявали основна част от паричното обращение на града в VI в. и по-конкретно през управлението на Анастасий I, Юстин I и Юстиниан I.

Изследването на двете сердикийски съкровища дава основание на Д. Владимирова-Аладжова да обобщи, че техният състав е показателен за продължителността на употреба на отделни екземпляри от периода VI – VII в. Това всъщност е и времето на най-интензивните мерки на императорската власт за защита на балканските си владения от нападенията на славяни и българи. Според нейните проучвания периодът на монетната циркулация е вариал от 30/40 до 100 г. (36 с.) Информацията за темповете и спецификата в развитието на паричното обращение в Сердика се обогатява още повече от анализа на състоянието и количеството на единичните монетни находки (37 – 55). Те принадлежат на 8 императори, управлявали последователно Византия от края на V до средата на VII в. Разгледаните монети са от времето на Анастасий I, Юстин I, Юстиниан I, Юстин II (565 – 578), Тиберий II Константин (578 – 582), Маврикий Тиберий (582 – 602), Фока (602 – 610) и Ираклий (610 – 641). Цялостната характеристика на регистрираните монети допринася особено много за решаване на въпросите за състоянието на паричните знаци и паричния поток в Сердика през VI – VII в. и за връзката на града с централната власт. Със своите наблюдения

авторката показва как започват да намаляват паричните знаци в града в хода на засилените нападения на българи и славяни срещу балканските владения на Империята през втората половина на VI в. (след 550 г.) и първата половина на VII в. Таблиците (с. 38 – 50), които онагледяват визуално анализа на артефактите, очертават ясно спада в паричното обращение. От историческа гледна точка коментираните единични монетни находки представляват важен извор за нестабилността на пазара, стопанския живот и постепенното затихване на функциите на града през посочения период.

В трета глава „Тежести, открити в Сердика“ за първи път е обнародван комплект тежести, поставени в дървена кутия. Находката съдържа: девет екзагии от бронз, две от стъкло, както и две везни. Различната им големина показва, че комплектът е пригоден да бъде използван за различен по брой комбинации при измерването на определени тегла. Бих искала да подчертая, че колективната находка с тежести от Сердика е изключително рядка по своето съдържание. Изследването на паметниците довежда Д. Владимирова-Аладжова до следните важни за науката изводи: намирането на комплекта екзагии заедно с везни и поставени в специална кутия е свидетелство, че те са предназначени за употреба от лице със особени функции и отговорност; това се потвърждава с пълния набор от тежести еталонни на мултипликации на номизмата, както и на нейните фракции; подборът на номиналите, при които повече от половината са с тегло по-малко от $1/2$ номизма, а най-малката отговаря на 3 кератина (= $1/2$ скрипел), показва, че става дума за много отговорна и прецизна работата, изпълнявана най-вероятно от специално назначен за целта служител; местонамирането на находката в сграда, в центъра на античния град, подсказва, че в нея се е извършвала търговска дейност със засилен контрол; потвърждава се със сигурност, че тежестите са били предназначени за измерване на златни монети, благородни метали, лекарствени продукти, скъпо струващи подправки и пр.; те са сред единиците подобни находки в Европа, а информацията, която предлагат, е свързана не само с историята на града, но има принос за късноантичната нумизматика, метрология и стопанска история изобщо; откритите за първи път в комплекта тежести, които отговарят на най-малките подразделения на либрата-*scripulum* и *keration*, доказват, че тези фракции са реални, а не само сметководни, тегловни единици в търговската практика.

За датирането на тази забележителна находка от тежести основно значение има запазената стъклена екзагия с изписаното на нея име, което се разчита като Мусоний.

Уточнено е, че това е името на префекта на Константинопол, който е заемал длъжността през 556 г., т. е. по времето на император Юстиниан I, откогато в Сердика са открити най-голям брой монети

и печати, които говорят за доброто икономическо състояние на града. Според Д. Владимирова-Аладжова е логично следователно тази датировка да се приеме и за стъклената екзагия.

В четвърта глава „Сфрагистични паметници, открити в Сердика“ предмет на подробно проучване са: императорските печати, печати на служебни лица, печати на лица с титли, печати на частни лица. Към така изброените артефакти са добавени и откритите в града II оловни плочки – *Signacula*. Сигурният археологически контекст на така изброените артефакти, наред с монетните находки, ги превръща също в исторически извор с първостепенно значение за историята на града, разположен в сърцето на Балканите. С обработката и анализа им Д. Владимирова-Аладжова допринася за разрешаването на определени и по-малко проучени въпроси, свързани с политиката на византийската власт по отношение Сердика, когато империята е изправена пред редица изпитания във вътрешен и външнополитически план.

В подкрепа на тази моя констатация ще се позова на някои от основните приноси, направени в тази последна глава от монографията. Въз основа на близки паралели с други моливдовули се стига до извода, че върху аверса на анонимния печат от Сердика е изобразен император Анастасий I (с. 79). Обстойното изследване на останалите печати, принадлежащи на: Юстин I (засега е без аналог), Юстиниан II (9 на брой), Тиберий II Константин (един) и на Ираклий (един), позволява да се проследи как във времето се засилвала или отслабвала кореспонденцията на централната власт с висшата администрация на града в зависимост от определени обстоятелства от политически и църковен характер. Тук бих искала да привлека вниманието и към значимостта на последния императорски печат от Сердика, принадлежащ на Ираклий. Причините са няколко. Това, както посочва Д. Владимирова-Аладжова, е първият негов печат, открит при археологически разкопки в България. Датирането на печата „не по-късно от средата на второто десетилетие на VII в.“ в съчетание с откритите монети на същия император от този период дава основание на авторката да свърже неговата поява със заплахата, надвиснала над Сердика по време на славянските нападения срещу Солун в началото на VII в. (с. 86). Печатите на известни и неизвестни лица допълват информацията за значимото място на Сердика в имперската политика и администрация, както и нейната роля сред останалите имперски градове на Балканите. Важен щрих в тази насока се явяват и откритите II оловни плочки, които за първи път са описани и анализирани в труда на Д. Владимирова-Аладжова. При изследването им се стига до извода, че те „могат да се определят като тип *signaculum*, върху който са изписани имената на лица с определени позиции в обществото и администрацията“

(с. 93) на Сердика, столицата на провинция *Dacia Mediterranea*.

Приложенията, поместени в края на монографията (с. 141 – 161), придават завършен характер на нейното съдържание, визуализират проучения нумизматичен и сфрагистичен материал от Сердика. Част от картите и таблата с илюстрации на артефактите ни представят откритите в града монети и географията на монетарниците, от които те произхождат. Друга част от тях онагледяват търговските тежести (екзагии), печатите и оловните плочки-*signacula*.

Завършвайки, бих искала да отбележа, че това обстойното представяне на изследването на Д. Владиморова-Аладжова произтича от неговите достойнства и резултати. Проучените паметници имат много важно значение за решаването или преосмислянето на редица спорни въпроси, свързани с развитието на Сердика на границата между Античността и Средновековието. Ограничените и оскъдни на информация писмени извори за града, особено за VI – VII в., определят именно тежестта на анализирания от авторката монетни и сфрагистични находки като веществени извори. Те несъмнено ще залегнат в основата на бъдещи дирения, посветени на различни сфери от градския живот като икономика, търговия, политика, култура и др. Всичко това ми дава пълно основание да окачества монографията като нов приносен труд за историята на средновековна София.

проф. д-р Милияна КАЙМАКАМОВА